

Recenzija

Prof. dr. Slavko Kulić

IOM, kritičko-teorijski osvrt na ekonomske i političke strukture nove Europe,

IP »Revijalna izdanja«,

Zagreb, 1992, str. 102.

Kad se govori o mogućnosti ujedinjenja Europe, češće se izražavaju emocionalno-navigačke strasti nego racionalna, kritička razmišljanja. Više se društvene pojave i procesi opisuju, nego što se objašnjavaju i razumijevaju. Skloniji smo nekritičkom prihvaćanju nekih auropskih vrijednosti nego dosljednom-kritičkom propitivanju i sumnji u njih.

Novo znanstveno-istraživačko djelo *Kritičko-teorijski osvrt na ekonomske i političke strukture Nove Europe*, autora dr. Slavka Kulića, svojim otvorenim, originalnim, multidisciplinarnim i znanstveno-metodološkim pristupom, te rezultatima saznanja, značajan je pomak u predstavljanju, tumačenju i razumijevanju proturječnosti integracijskih procesa u Europi. Ono beskompromisno poziva na otvoren kritički dijalog i ublažava oskudnost ove vrste literature u nas. Recenzenti su prof. dr. Ivo Fabinc iz Ljubljane i prof. dr. Branko Babac iz Zagreba. Prof. Fabinc je i autor predgovora.

Definirajući Europu kao polivalentan, policentričan i slojevit sustav, autor posebnu pažnju poklanja društvenim pojavama koje otežavaju ili podstiču proces ujedinjenja Europe. U prvu grupu pojava svrstava: ekonomsku, političku i kulturno-duhovnu dominaciju moćnih država i drugih europskih subjekata, strategiju rasta, dupliranje industrijskih i drugih potencijala kao relikvije cjelovite podjele stare Europe,¹ političku državu, totalitarizam² (totalitarno društvo, totalitarno pravo...), vjerski determinizam,³ isključivost kapitalističkog i socijalističkog svjetonazora

i prakse. Druga grupa društvenih pojava sadrži: ekološku ekonomiju,⁴ strategiju razvoja, pravnu državu, razdvajanje antropološkog od političkog određenja, znanje, dosljednu kritičnost i antidogmatičnost, radikalnu demokratizaciju društva, prikladnu teoriju konvergencije koja će optimalno stvarati pretpostavke za prevladavanje dogmatske isključivosti kapitalizma i socijalizma.

Problematika koju autor razmatra svodi se na široki spektar osnovnih pitanja: podjela i ujedinjenje Europe, reafirmacija europ-

¹ Europa je proizvela »dva odvojena kućanstva, duplirajući kako sirovinsku, prehrambenu, tako i sigurnosno obrambenu strukturu« (84). Neracionalno je i neodrživo da u novoj ujedinjenoj Europi postoje dva tipa obojene metalurgije, dva tipa transportne industrije, dva tipa avio-industrije, dva tipa automobilske industrije. Integriranje i koordiniranje tih industrija skup je i vrlo vjerojatno jalov posao (84).

² Ne stvaraju se pouzdane pretpostavke za prevladavanje desnog totalitarizma, kao da od nje ga ne prijete ozbiljna potencijalna opasnost. Danas mu se ne suprotstavlja energično i efikasno, kao da je nemoguć. Pretjerano, i često neosnovano, sumnja se u ono što je lijevo orijentirano. »Desnica 90-te je pozadina ideje Europe 92', u smislu nacionalnog homogeniziranja i ekonomije krupnog kapitala, a ne integracije radnika i nacije« (13). Nova desnica zagovara da se unutarnja borba odvija među rasama, kulturama i nacijama, a ne među klasama. »Zarobljenost nacije od desne orijentacije se ne smije potcjenjivati ni u prostoru Europe« (13). Desnom orijentacijom nacija se često destruktivno mobilizira. Ustvari, optimalne ljudske mogućnosti pripadnika takve nacije suštinski se imobiliziraju.

³ »Bilo kakav apriori determinizam (pa i vjerski determinizam, F. N.) je u načelu represivan iz svoje hijerarhije u smislu pritiska i ograničenja u zabrani saznanja o ljudskoj prirodi, pa i saznanja o izvoru naših motivacija i strasti. To je ograničenje prostora ljudske slobode i stvaralaštva« (109). »Za sigurno je, da vjerski determinizam ne može biti osnovica stvaranja kapital-vrijednosti, već materijalistički (znanstveni). Nema proizvodnje kapital-vrijednosti na vjerovanju već na znanju« (36).

⁴ »... ekološka ekonomija odnosi se na proizvodnju koja osigurava optimalnu količinu proizvedenih ekonomskih dobara uz minimalni ekološki utrošak« (37).

sko kršćansko-demokratskog svjetonazora, globalna ekonomija i visoke tehnologije, bezgraničan ekonomski rast, upravno-političko ustrojstvo Europske zajednice, znanstveno-tehnološke pozicije u kontekstu Nove Europe, nedefiniranost i nepropusnost politekonomskih institucija Istočne i Zapadne Europe, integracijska struktura EZ-a, ekološki aspekti integracije Nove Europe, rast bez granica i patologije suvremenog života, koncepcija i praksa industrijalizma, patologija svijeta i zdravlje, razdvajanje antropološkog i političkog određenja kao prospektive Nove Europe.

Ta pitanja autor kritički elaborira, međusobno suprotstavljajući različite činjenice i stanovišta. Postavlja i promišlja bitno pitanje: da li je zamišljena nova struktura Europe uzor demokratske zajednice ili je poželjno aktualizirani oblik uspostave hegemonističkih odnosa na preživjelim starokapitalističkim osnovama. S tim u vezi ističe i osnovnu tezu da istaknuti putovi ujedinjenja Europe to i ne moraju biti.

Propitujući opravdanost vrijednosnih prosuđivanja o ekonomskim i političkim strukturama Nove Europe, autor nije opsjednut pomodarsko-trijumfalnim i dnevno-političko-propagandnim sindromom »ulaska« u Europu kao OBEČANU ZEMLJU I NOVU UTOPIJU. Naprotiv, izričito ističe: »Fascinacija Europom 92' nije realna. Ona je više emocionalna, a nije utemeljena jer toj fascinaciji znamo ishod. Sve ukazuje da Europa 92' ne mora biti ispravan put, još manje u smislu naših očekivanja i emocija« (14). »Nova struktura Europe, posljedica je smišljene strategije poretka moći i krupnog kapitala te akcije 35 delegacija KESS-a u Helsinkiu 1975. godine« (1). Nema nove vrijednosne koncepcije iz koje bi se izvodio pravi poredak suvremene Europe, već se definira gospodarski, politički, pravni, socijalni i vojni poredak, kao neki uzor kojem se treba priključiti, ističe Kulić.

Autor odbacuje pojednostavljene probleme ujedinjene Europe na njenom zapadnom geopolitičkom prostoru i anticipira Europu

kao cjelinu, uključujući i područje bivšeg europskog dijela SSSR-a. On smatra da Europa nije ni ideološki, pa čak ni regionalno zadana, niti regionalno osmišljena. »Europa shvaćena u kontekstu ovog rada ne svodi se, specifično, niti na politički, ni etnički ili civilizacijski determinizam, kao ni ekskluzivnu cjelinu. Dijelovi Europe zadiru u civilizacijski i geografski izvan fizički determinirane Europe, dok se unutar suvremene Europe nailazi na tipove civilizacijskih, te politekonomskih grupacija azijskoga tipa 'trećeg svijeta' feudalnog doba (Kosovo—Baskia — etnički geto, itd.)« (4). Ističući da je Europa zadana kapital-gospodarenjem, Kulić ukazuje da Nova Europa nema fizičkih granica, jer u sebe može primati nove članove po svojim kriterijima, a ne po tuđim željama. Europa se ujedinjuje »po zakonima gospodarske moći, moćnih država, kapitala, a ne demokratskim procesima koje ne iskazuju ni vjernici, ni radnici, ni nacije« (15). Europa na bazi hegemonije dviju ili više država članica u sadašnjem trenutku nije moguća. Na taj način ujedinjena Europa ne bi bila ni politički stabilna, ni ekonomski efikasna, smatra Kulić. Na račun rasta kompetencija više moćnijih država, a ne Europskog parlamenta, gube se kompetencije nacionalnih vlada i parlamenata manje moćnih država. »Moćne nacionalne države proširuju svoj nacionalitet i suverenost podređujući Europu sebi, svom gospodarskom utjecaju (posebno monetarno-financijskom) na račun drugih« (115). »Ukratko, projekt zvan Europa 92' mogao bi se pretvoriti u pokušaj ne stvaranja jedne ujedinjene europske zajednice, već jedne hegemonističke super države, na teritoriju Europe« (5).

Političke, ekonomske i druge društvene strukture Istočne i Zapadne Europe nisu primjerene novonastalim društvenim promjenama, jer su se razvile u skladu s vrijednosnim sustavom i potrebama podijeljene Europe nakon drugoga svjetskog rata. »Prema procjeni stručnjaka iz Instituta za privredu i socijalističke svjetske sisteme (Bogomolov institut), propusnost sovjetskih institucija o

prijenosu kapitala i ideja je tek 20% (85). Novonastale potrebe, funkcija i smisao sadašnje društvene zbilje Europe zahtijevaju i primjerene političke, ekonomske i druge društvene strukture. Neprihvatljive su prividne i parcijalne vrijednosne koncepcije i orijentacije koje su sklone trajnom identificiranju i apologetskom odnosu prema postojećim vrijednostima.«

U okviru propitivanja mogućnosti funkcioniranja Nove Europe kao cjeline, autor, više implicitno nego eksplicitno, razmatra i mogućnost uključivanja u Europu zemalja nastalih na tlu bivše Jugoslavije. On traga za odgovorom na pitanje mogu li one izdržati pragmatičnu i principijelnu provjeru ispunjavanja nužnih pretpostavki za uspješno djelovanje u Europi. Nužna potreba da se naš dosadašnji »circulus vitiosus« života i rada napusti i približi europskom načinu i kvaliteti života i rada, upućuje nas na ponašanje u skladu s pravilima i zakonitostima koje će vladati u cjelovitoj društvenoj strukturi Nove Europe. Zapadnoj, a posebno Istočnoj Europi, postavlja se zahtjev za institucionalizacijom nove integracijske strukture Europske zajednice: infrastruktura, standardi, diplome, atesti, normativi, monetarni mehanizmi, osiguranje, ekološki uvjeti, itd.

Bivstvovanje u takvoj Europi podrazumijeva i svojevrsnu ekonomsku, političku, monetarno-financijsku, vojnu i cjelovitu kulturno-duhovnu socijalizaciju⁵ koja sadrži i bespoštednu konkurenciju, konfrontaciju, te povremenu prikrivenu ili otvorenu, posrednu ili neposrednu hegemoniju moćnih nacionalnih država i drugih subjekata Europe. Autor s pravom upozorava da je srušen Berlinski zid, kao fizička prepreka između Istoka i Zapada, ali da, čini se, Zapad uspostavlja novi,

⁵ »Strah od kulturnog kolonijalizma nije ništa manje prisutan u Europi od političkih, ekonomskih i drugih strahova od totalitarnog društva i totalitarnog prava s pozicija prava jačeg i moćnijeg u procesu globalizacije ekonomije i tehnologije u čemu se gubi identitet, autonomija između individualnog (klasičnog i nacionalnog) i globalnog...« (3).

nevidljivi Berlinski zid prema Istoku, koji mu je već sada teško savladiva prepreka. Posljedice razdvojenosti Istočne i Zapadne Europe značajno su utjecale, i još uvijek utječu, na povijesne tijekove zemalja nastalih na tlu bivše Jugoslavije.

Za optimalno uključivanje sveukupnih potencijala pojedine zemlje u europske društvene tijekove nužno je da retorika poželjnog i svaka druga nedosljedna europska orijentacija radikalno ustupi mjesto objektivno-kritičkoj vrijednosnoj orijentaciji i recepciji, osnovna je poruka i smisao prikazane knjige dr. Kulića.

Fahrudin Novalić

Prikaz

S. Elezović

*Povijesni razvoj komuniciranja
(vrste i oblici kroz stoljeća)*

A. G. Matoš, Samobor, 1992. (515. str.)

Knjiga S. Elezovića rezultat je autorova desetljetnog marljivog istraživanja u području koje je vrlo slabo osvjetljeno, osobito u nas.

Budući da je namijenjena prvenstveno studentima novinarstva, autor se opredijelio za hrestomatiju, kao najbolji način kazivanja da čitateljima prenese cjelovitu i autentičnu informaciju o razvoju novinarstva u nas i u svijetu. Da bi razumijevanje učinio što lakšim, dijelove svojih analitičkih tekstova popratio je originalnim dokumentima, od kojih se s nekima susrećemo prvi put.

Elezović je gradivo rasporedio prema općim informacijsko-komunikacijskim revolucijama, epohe u razvoju novinarstva tretira u funkciji specijalne komunikacije (to je tzv. kinetičko i oralno novinarstvo plemenskog bubnja i drugih signalnih uređaja za prijenos informacija), zatim pismoslovne komunika-